Mihai Cimpoi

LIMBAJUL PO(I)ETIC EMINESCIAN

Limbajul po(i)etic eminescian, conceput în chip tradiţional ca fenomen al expresivităţii, susţinut de un inegalabil act de valorificare a virtualităţilor semantice ale limbii române, impune studiul impactului sistemului acesteia în primul rând prin stadiul ei în perioada în care a creat şi al modului în care limbajul este condiţionat „de fiecare limbă individuală în parte", el nefiind un limbaj universal [1, p. 45].

Un alt adevăr axiomatic, reiterat în cadrul eminescologiei, este că, prin toate aspectele lui, limbajul po(i)etic eminescian ne oferă *revelaţia* aparte a unui univers articulat sistematic, organic – şi a unei viziuni profund existenţiale. Rosa del Conte observa, astfel: „Poet adevărat, el a găsit, pentru a exprima nucleul, rădăcina unui etern rău existenţial, a cărui mărturie cultura filosofică a vremii sale o reînnoia, propunându-i încă o dată, şi încă odată inutil, remediul o limbă ce-şi afundă rădăcinile în cea mai autentică spiritualitate a neamului său. Şi întrucât e „autentică", ea este oglinda unei mentalităţi ce e rezultatul unei stratificări culturale, depozitate într-un lent proces de asimilare. Uimitor de tânără în vigoarea fanteziei sale, în care retrăieşte o bogată experienţă a miturilor, această limbă se va revela şi a fi în stare să răspândească în jurul ei o intensă vibraţie emotivă, tocmai întrucât este evocatoare a unor viziuni şi concepte îndepărtate" [2, p. 130].

Eminescu se cade reinterpretat şi prin grila noilor hermeneuţi care ne propun o relaţionare absolută Lume-Limbaj. Limbajul face ca ştiinţa, care este deja limbaj, *să decurgă* din lume: „limbajul întruchipează, astfel, „lumina fiinţei", în care fiinţa lucrurilor se lasă înţeleasă" [3, p. 48].

Literatura, pentru Eminescu, aşa cum reiese din *Epigonii*, din *Scrisoarea II*, *Criticii mei* şi dintr-o scrisoare către Iacob Negruzzi, este obiect şi privire asupra lui în acelaşi timp, cuvânt şi rostire a acestui cuvânt; literatură-obiect şi metaliteratură" [3, p. 124]. Eminescu este primul Mare poet şi primul mare poet român cu conştiinţa accentuat artizanală a scrisului.

Universul eminescian se întemeiază pe un univers al cuvântului, pătruns până în „subsensuri", în semnificaţiile rezonante. Unul din marele secrete ale lui Eminescu, glosa Edgar Papu în finalul unei cărţi ale sale, este acela de a fi pătruns înlăuntrul cuvântului, în cutia de rezonanţă, unde i-a surprins ca nimeni altul toate tonurile posibile, cu întreaga bogăţie de sensuri, subsensuri şi semnificaţii pe care le-ar putea scoate din adânc fiecare vibraţie a ei. Exemplificările se fac pentru printr-un singur cuvânt a fi, surprins în câteva flexiuni temporale, personale şi modale (a fost odată… a fost ca niciodată… şi era una… cum e Fecioara), prin care se exprimă ireversibilitatea, tristeţea, trăirea dureroasă a existenţei. E un sunet-destin, conchide Edgar Papu.

Alexandru Ciorănescu crede, ca şi Mircea Eliade, că Eminescu e un poet al „dualităţilor solidare prin contradicţie", al „contradicţiei termenilor", muzicalitatea fiind un rezultat fericit şi involuntar al acesteia. Opera sa e un lung monolog în care e şi subiect,

BDD-A6615 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:12 UTC)

e şi obiect, şi „care, în cazul lui, nu e numai temă poetică, ci şi nelinişte existenţială”. Limbajul lui poetic e un limbaj clar-obscur: „Introspecţia descoperă îndoieli obscure, care reclamă claritate confuză, şi adâncuri dureroase, care au nevoie de un tratament lenitiv. În mod necesar, poetul a fost impus a-şi forma un limbaj poetic clar-obscur, legănat de adieri muzicale” (Alexandru Ciorănescu, studiu introductiv la volumul Mihai Eminescu, *Poezii alese*, Madrid, 1990; aici cit. apud. vol. *Eminescu sub fiorul timpului*, Bucureşti, 2000, p. 37).

Limbajul po(i)etic eminescian este pus de Rosa del Conte în relaţie cu simbolismul materiei, care i se înfăţişează ca o eternă *Ersheinung*, ale căror elemente sunt purtătoare de mesaje sau de oglinzi ale unor adevăruri metafizice: „ceva” care trimite la altceva: „Prin ea Eminescu a exprimat înainte de toate ritmul fundamental al creaţiei: fluiditate şi durată, opacitate şi transparenţă, viaţă şi moarte” [2, p. 258].

„Secretul” poeziei eminesciene fiind de natură melodică, exegeta italiană decriptează un „instrument simfonic atât de personal, din care obţine agere efecte de muzică imitativă şi descriptivă”. Despoindu-se progresiv de umflările emfatice ale timbrului, poetul ajunge la puritatea liniei melodice printr-un proces de *dematerializare* a cuvântului: „Compactă undă sonoră, vibraţie a unei materii de bronz, la început, cântecul îşi coboară încetul cu încetul registrul, pentru a deveni murmur, şoaptă tot mai estompată: mai mult decât sunet, ecoul de sunet şi – adeseori – tăcere muzicală” (*Ibidem* p. 248).

Cercetătoarea relevă anumite răsfrângeri ale tradiţiei culturale mitice şi filosofico-mistice dintr-un strat arhaic creştin sau necreştin: *aiontologia* (reliogizitate, în contextul căreia Dumnezeu, închis în transcendenţa sa absolută”, se identifică cu Timpul – demiurg); *naşterea-moarte*, exprimate în limbajul gnozei; *naşterea-suferinţă* („patimă”); *sacralitatea „moşneagului”* (durata drept criteriu suprem al valorii); *veac* şi derivatele „vecnicie” şi „eon”. Alte figuri sunt *undele*, ca *oglinzi căzute din cer, vămile* ca bariere ale cerului şi timpului; *Sfinxul pătruns de înţeles, cifra* (hieroglifa) *mirul*, dedus din utilizarea lui liturgică; *limbajul misticii*, folosit mai cu seamă în poezia erotică (amorul *dureros*); *imagini şi epitete* („bogat”, „demonic”, „divin”, „vrajă”, „paingăn”, „a roii”, „umed”, „negru”, „adânc”, lumina trisolară, „zdrobit”, „evlavios” şi „smerit” (epitete ale inimii, ale sufletului), „viermele” (îndoielii); metafore precum „uşile gândirii”, „încăperile gândirii”, „*cămara (tristei) inimi*”), Scânteia de foc (noţiune în legătură cu antropogeneza şi destinul escatologic al omului), *aventura astrului*, *îngerul* şi *Steaua*, *spiritul-înger* şi *steaua*, „*nefericiri svârlite în brazdele veciei*”.

Felul în care Eminescu înţelege similaritatea dintre structura lumii şi structura limbajului se apropie de Wittgenstein cu teoria sa de tip „ecou” sau „oglindă” a semnificaţiei şi în special cu *Gemeinschaft*-ul, conceput ca o cutumă şi exemplu, ca o „formă de viaţă” specifică unei comunităţi nu unei societăţi, deci opus *Gesellschaft*-ului, şi unei vorbiri curente. Fiind al unei comunităţi închise şi idiosincratice, limbajul nu ţine cont de norme trans-cedentale, trans-etnice şi trans-culturale, *cutuma* şi *exemplul* fiind o ecuaţie suverană, „definitivă” (a se vedea Ernest Gellner cap. „Suveranitatea culturii” din vol. *Raţiune şi cultură*, Iaşi, 2001).

Eminescu vorbeşte, în chiar spiritul acestei teorii raţionaliste (dar şi acelei iraţionaliste a lui Noam Chomsky): de „ritual difuz” supus aprior normelor gramaticale („extraordinarei discipline” fonetice şi sintactice), de o limbă română ca despre o limbă specific „rustică” (*lingua romana rustica*, în Caietul 2257, f. 27 şi urm.), că formele de viaţă ale unui neam, manifestat în obiceiuri şi creaţia orală exprimă – hegelian – „idei interne”, sensibilizate nu

BDD-A6615 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:12 UTC)

în imagini comune tuturor popoarelor, ci a unui anumit popor tragic unei naţiuni agricole deosebindu-se de imaginile unei naţiuni de vânători sau de păstori (ms. 2257, f. 61 v - 62). Prin urmare avem dovada conştiinţei că limbajul trebuie să urmeze *cutuma* şi *exemplul*, precum şi ideea internă ce disciplinează anticipat creativitatea, ordinea verbală, producerea de mesaje.

Poezia lui Eminescu desăvârşeşte procesul de *autonomizare* a limbajului poetic, început în prima jumătate a secolului al XIX-lea: „Cu Eminescu limba creaţiei poetice îşi trece în prim-plan rolul de modelator al limbii literare începând totodată să i se opună structural, câştigând *autonomie* (subl. în text – *n.n.*)" [8, p. 20].

Universul eminescian, luat în ansamblul său configurativ, se axează pe un *univers lingvistic eminescian* specific, pe o rostire esenţială a fiinţei, proprie numai lui Eminescu. În acest sens s-a vorbit despre *armonie* (uneori onomatopeică) de la Maiorescu până la exegeţii de azi, de *vocabularul eminescian* (Vladimir Streinu), *universul cuvântului* (Edgar Papu) *stilul artistic* (G. Ibrăileanu), *univers de discurs* (Mariana Neţ, ca un termen împrumutat de la Greimas şi Courtés).

Limbajul po(i)etic al lui Eminescu apare într-o epocă de relativă consolidare şi unificare a limbii române, paralelismele, alternativele şi elementele graiurilor (muntenesc, ardelenesc şi moldovenesc) fiind încă obiect de opţiune. În ciuda factorilor externi, Eminescu *subordonează* limba artei sale poetice, acordându-i şi o funcţie estetică prioritară. Procesul de autonomizare a limbajului po(i)etic, asociat celui de autonomizare a poeziei înseşi, are loc în condiţiile unei libertăţi superioare, „fiind condiţionată exclusiv de legi ale semnificării poetice – în selectarea şi combinarea elementelor lingvistice convertite în semne poetice". Raporturile cu limba literară (forme abandonate sau conservate în limba vorbită şi în textele vechi) „sunt de convergenţă şi divergenţă" [8, p. 452]. Dincolo de relaţiile complexe cu limba literară, procesul de semnificare conduce la constituirea autonomiei şi specificităţii limbajului poetului condiţionând „un univers liric în cel mai înalt grad specific".

Eminescu absolutizează expresia, devenită semnificativă în sine („argint e pe ape şi aur în aer"). Armonia expresivă depăşeşte limitele sistemului fonetic, afirmându-se „activ în selectarea formelor gramaticale, flexionare sau sintactice", arhaice, populare („Porni Luceafărul. Creşteau/ În cer a lui aripe"; „Şi apa unde-au fost căzut/ În cercuri se rosteşte"). Principiul eufonic se asociază altor principii dominante: al *sugestivităţii* semnificantului, al *densităţii* semantice, al *sinonimiei* şi *polisemiei*: „Principiul desfăşurării formelor, construcţiilor sintactice, al selectării termenilor lexicali, în funcţie de capacităţile lor sugestive, caracterizează limbajul poetic eminescian mai cu seamă din perspectiva relaţiei intime dintre planul semantic şi planul expresiei în structura creaţiilor considerate individual, dar şi din perspectiva ipostazelor sale diferite: *liric meditativă*, *ironică*, *satirică* [8, p. 454-455].

Conjugând principiile fonetice esenţiale (regionalisme, arhaisme literare), morfologice (coexistenţa unor forme flexionare ce ies din graniţele limbii, combinarea lor, resubstanţializarea opoziţiilor gramatical interne), eufonice, imagistice, mitice, limbajul poate afirma autonomia limbii poetice atât la polul creatorului, cât şi la cel al cititorului, „niciodată închis": „Metaforic vorbind, *limbajul poetic şi poezia românească ajung*, *prin Eminescu*, la *conştiinţa de sine*" (subl. în text – *n.n.*) (*Ibidem*, p. 457). Eminescu renunţă la „exotismul neologismului", „cruditarea regionalismului strident şi neexpresiv" „artificialul diminutivelor şi adjectivelor gerunziale, retorismul stufos", „caracterul preponderent ornant

BDD-A6615 © 2011 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:12 UTC)

al imagisticii" – toate acestea prezente în grad diferit la Heliade, Cârlova, Gr. Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu.

Într-un studiu recent Mariana Neț propune o analiză din perspectivă semantică a figurilor de stil în raport cu textul, a mecanismelor textuale, potrivit cărora ele funcționează, a relațiilor ce se stabilesc între ele în cadrul aceluiaşi text sau univers poetic, precum şi a unor factori implicați în receptarea adecvată/neadecvată a figurilor. Limbajul po(i)etic atinge „polul maxim" atunci când „își ocultează propriile diferențe morfosintactice, când semantica pare o consecință a fonologiei modelate prozodic, iar normele morfosintactice ale enunțului apar numai ca o convenție de scriitură, ca o „concesie" făcută „lizibilității" [9, p. 135]. Poeții își creează şi propriile catahreze (figuri devalorizare, repetabile), nu numai propriile figuri, motive şi simboluri.

Vorbele în poezie trebuie să fie asemenea lucrurilor, căci şi lucrurile ne vorbesc, iar psihanaliza existențială poate „să degaje singurele ontologii ale calităților care sunt «revelatoare ale ființei»", susține Mikel Dufrenne cu referire la Sartre. Şi la Eminescu limbajul poetic este natură, „o natură care vorbeşte şi care inspiră, martorul şi expresia, am spune, a unei Naturi naturante, care ne vorbeşte însăşi" [10, p. 66-67].

Referințe bibliografice

1. Eugeniu Coşeriu, *Istoria filosofiei limbajului de la începuturi până la Rousseau*, Bucureşti, 2011.
2. Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, Cluj, 1990.
3. Jean Grondin, *Hermeneutica*, Chişinău, 2008.
4. Roland Barthes, *Eseuri critice*, Chişinău, 2006.
5. Edgar Papu, *Eminescu*, Iaşi, 2008.
6. Alexandru Ciorănescu, studiu introductiv la vol. *Mihai Eminescu, Poezii alese*, Madrid, 1990.
7. Ernest Gelbner, *Raţiune şi cultură*, Iaşi, 2001.
8. Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, col. „Eminesciana" – 17, Iaşi, 1979.
9. Mariana Neț, *Eminescu, altfel, limbajul poetic eminescian – o perspectivă semiotică*, Bucureşti, 2000.
10. Mikel Dufrenne, *Poeticul*, Bucureşti, 1981.
* Din *Dicționarul Enciclopedic „Mihai Eminescu"* în curs de pregătire.

Institutul de Filologie
(Chişinău)

BDD-A6615 © 2011 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:28:12 UTC)